

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Verruiming van noodweerexces?

Siesling, M.; Voorde, J.M. ten

Citation

Siesling, M., & Voorde, J. M. ten. (2007). Verruiming van noodweerexces? *Delikt En Delinkwent*, 37(5), 546-558. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/42810>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/42810>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Verruiming van noodweerexces?

M. Siesling, J. ten Voorde, actueel tot 01-05-2007

Actueel tot	01-05-2007
Auteur	M. Siesling, J. ten Voorde ¹
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Verruiming van noodweerexces?

DD 2007, 42.1, p. 546

Gerechtshof Den Haag 24 november 2005, LJN AV1104 (zaaknr. 22-007192-04)

'[...]

2.2. Over de persoon van de verdachte, en meer in het bijzonder over haar geestestoestand ten tijde van het tenlastegelegde is een rapport uitgebracht door de psycholoog drs. L.M.L. Thung, gedateerd 18 december 2000, later aangevuld bij haar brief aan de rechter-commissaris d.d. 15 maart 2002. Voor zover hier van belang oordeelt de psycholoog dat de verdachte ten tijde van het tenlastegelegde lijdende was aan een gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens, in de vorm van een persoonlijkheidsstoornis met borderline en afhankelijke trekken. De ernst daarvan is, aldus de psycholoog, dermate invaliderend, dat gesproken kan worden van een duurzaam patroon van disfunctioneren op het gebied van partnerrelaties, opleiding en werk, contacten, opvoeding, stemming, impulscontrole, identiteit en zelfbeeld. Daardoor kon de verdachte op het moment van het tenlastegelegde sterk verminderd in staat worden geacht om zich rekenschap te geven van haar doen en laten en werd zij in sterke mate beperkt om haar gedragskeuzes c.q. haar gedragingen in overeenstemming met het besef van het onoirbare van haar handelen te bepalen. De verdachte heeft aldus op dat moment onder invloed van hevige angst het contact met de realiteit deels uit het oog verloren. Niet gezegd kan worden dat de verdachte op dat moment psychotisch was, noch dat er op dat moment sprake is geweest van een zogenaamde dissociatieve toestand. De psycholoog concludeert dat de verdachte op grond van een en ander zich in verminderde mate bewust is geweest van haar handelen.

Het hof heeft ter terechtzitting de psycholoog als deskundige nader over haar conclusies gehoord, neemt haar hier weergegeven conclusies over en maakt die tot de zijne.

3. De raadsman van de verdachte heeft -kort samengevat en zakelijk weergegeven- de volgende verweren gevoerd.

'[...]

Subsidiair betoogt de raadsman dat de verdachte heeft gehandeld in noodweer, in noodweerexces dan wel in psychische overmacht.

4. Tegen de achtergrond van het voorgaande, in samenhang bezien, oordeelt het hof omtrent de verweren als volgt.

[...]

4.2. Noodweer en noodweerexcès.

[...]

Het beroep op noodweer als strafuitsluitingsgrond, zoals bedoeld in artikel 41 lid 1 van het Wetboek van Strafrecht, wordt [...] verworpen.

Wél is het hof van oordeel dat sprake is geweest van noodweerexcès.

In de hiervoor beschreven situatie was zoals gezegd op het moment waarop de verdachte naar het mes heeft gegrepen sprake van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding van de verdachte door het slachtoffer, waartegen verdachte zich had te verdedigen.

De verdachte heeft in haar verklaringen steeds gesteld zich het moment van het daadwerkelijke steken niet te kunnen herinneren. Wél weet zij zich te herinneren dat de verdachte in de keuken - waar zij in een hoek was gedreven - op haar afkwam alsook dat zij zich alstoen in een situatie van 'oerangst' bevond.

Het hof acht deze lezing van de feiten door de verdachte aannemelijk aangezien de verklaring van de verdachte voor dit hof op de vitale punten aansluit bij haar uitgebreide verklaring ter terechtzitting van de rechtbank van 25 januari 2001.

Het hof heeft niet de indruk gekregen dat de verdachte in deze verklaringen de gebeurtenissen bewust anders heeft weergegeven dan zij zich daadwerkelijk herinnert. Aannemelijk is geworden uit de onder meer door de politiemutaties en getuigenverklaringen van buren en bekenden ondersteunde verklaring van de verdachte dat het slachtoffer jegens haar zeer agressief in houding en gedrag kon zijn en dat zij in een sterke afhankelijkheidsrelatie tot hem stond.

In eerdergenoemde rapportage van de psycholoog drs. Thung over de persoonlijkheid van de verdachte is steun te vinden voor de conclusie dat zij het slachtoffer met het mes in de borst heeft gestoken onder invloed van hevige angst. De psycholoog wijst in haar rapport op de oprechtheid en invoelbaarheid van de verklaring van de verdachte -tegenover de psycholoog- dat zij 'uit doodsangst heeft gehandeld'.

Desgevraagd heeft de psycholoog ter terechtzitting daaraan toegevoegd dat in dat beeld van de mede door de persoonlijkheidsproblematiek van de verdachte opgetreden heftige angst of paniek goed past de kennelijke onmacht van de verdachte om zich het moment van het steken met het mes te herinneren. Het hof acht deze bevindingen overtuigend en sluit zich daarbij aan.

Aldus acht het hof aannemelijk dat de verdachte - zoals hiervoor overwogen - weliswaar door het slachtoffer in de borst te steken de grenzen van de noodzakelijke verdediging heeft overschreden, maar dat die overschrijding het gevolg is geweest van de zeer hevige angst waarin zij op dat moment verkeerde als gevolg van de agressieve houding en handelingen van het slachtoffer jegens haar.

Onder die omstandigheden komt de verdachte een beroep toe op het bepaalde in artikel 41 lid 2 van het Wetboek van Strafrecht, zodat het daarop gebaseerde verweer slaagt en de verdachte dient te worden ontslagen van alle rechtsvervolging.

[...]

DD 2007, 42.2, p. 548

HR 13 juni 2006, LJN AW3569 (NJ 2006, 343) (zaaknr. 01603/05)

'[...]

3.4. Indien door of namens de verdachte een beroep is gedaan op noodweerexces geldt voor wat betreft het door de rechter in te stellen onderzoek het volgende. Van overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging kan slechts sprake zijn indien:

- a. de verdachte de hem verweten gedraging heeft verricht in een situatie waarin, en op een tijdstip waarop, voor hem de noodzaak bestond tot verdediging van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed tegen een ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding, maar daarbij als onmiddellijk gevolg van een hevige door die aanranding veroorzaakte gemoedsbeweging verder gaat dan geboden is, dan wel indien
- b. op het tijdstip van de aan de verdachte verweten gedraging de onder a bedoelde situatie weliswaar is beëindigd en derhalve de noodzaak tot verdediging niet meer bestaat, doch niettemin deze gedraging toch het onmiddellijk gevolg is van een hevige gemoedsbeweging veroorzaakt door de daaraan voorafgaande wederrechtelijke aanranding (vgl. HR 18 mei 1993, *NJ* 1993, 691).

3.5. Uit het vereiste dat de gedraging het onmiddellijk gevolg moet zijn van een hevige gemoedsbeweging die is veroorzaakt door een wederrechtelijke aanranding, volgt dat aannemelijk moet zijn dat de aldus veroorzaakte gemoedsbeweging van doorslaggevend belang is geweest voor de gedraging, maar niet dat geheel uitgesloten is dat andere factoren mede hebben bijgedragen aan het ontstaan van die hevige gemoedsbeweging. Voorzover het Hof heeft geoordeeld dat de verdachte niet enkel als gevolg van een hevige gemoedsbeweging die door de belaging van zijn broer werd veroorzaakt, de grenzen van de noodzakelijke verdediging heeft overschreden, heeft het derhalve een te beperkte maatstaf toegepast. Daarnaast is niet zonder meer begrijpelijk waarom in het onderhavige geval het gebezigde verdedigingsmiddel aan het beroep op noodweerexces in de weg zou staan.

3.6. Het middel is terecht voorgesteld.

'[...]

DD 2007, 42.3, p. 548

HR 12 december 2006, LJN AY8330 (zaaknr. 02459/05)

'[...]

3. Beoordeling van het tweede middel

3.1. Het middel behelst onder meer de klacht dat het Hof het beroep op noodweerexces ten aanzien van feit 1 heeft verworpen op gronden die deze verwerping niet kunnen dragen.

'[...]

3.3. Het Hof heeft het in het middel bedoelde verweer als volgt weergegeven en verworpen:

'Noodweer(-exces) ten aanzien van feit 1

De raadsman heeft betoogd dat - kort gezegd - zijn cliënt uit noodweer dan wel noodweerexces heeft gehandeld op grond waarvan zijn cliënt moet worden ontslagen van alle rechtsvervolgning.

Het hof overweegt hieromtrent het volgende:

Voor een geslaagd beroep op noodweer is vereist een ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed waartegen een noodzakelijke verdediging is geboden. Uit feiten en omstandigheden blijkt dat verdachtes belager ([slachtoffer]) zich geruime tijd voorafgaand aan 15 september 2002 met een honkbalknuppel naar de woning van verdachte heeft begeven en een ruit

van die woning heeft ingeslagen. In het onderhavige geval stond diezelfde [slachtoffer] voor de woning van verdachte te schreeuwen en tegen de ramen te slaan. Daarop heeft die [slachtoffer] de deur van de woning ingetrapt en is hij de woning van verdachte binnengedrongen. Het hof is van oordeel dat uit de hiervoor geschetste feiten en omstandigheden aannemelijk is geworden dat door het handelen van [slachtoffer] sprake was van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding, daaronder begrepen een onmiddellijk dreigend gevaar voor zodanige aantasting van verdachtes lijf en goed, waartegen verdachte zich mocht verdedigen.

Het handelen van verdachte, bestaande uit het schieten op die [slachtoffer], nadat deze de woning had betreden, stond evenwel in geen verhouding met de aard en omvang van de aanranding. De verdachte heeft met dit naar het oordeel van het hof disproportioneel handelen de grenzen van de noodzakelijke verdediging overschreden. Deze disproportionele reactie was, anders dan de raadsman heeft betoogd, niet het gevolg van de door die aanranding veroorzaakte hevige gemoedstoestand, doch werd veroorzaakt door de hierna te bespreken persoonlijkheidsstoornis van verdachte. Het beroep op noodweer en noodweerexcès wordt verworpen. Nu verdachte zich, zoals uit het vorenstaande blijkt, naar het oordeel van het hof inderdaad in een noodweersituatie bevond, kan het beroep op putatief noodweer onbesproken blijven.'

3.4. Onder 'Oplegging van straf en/of maatregel' heeft het Hof in zijn arrest onder meer overwogen: 'Toerekeningsvatbaarheid

Omtrent verdachte is een pro justitia rapport opgemaakt door drs. I.E.I.M. van Eynde, klinisch psycholoog, gedateerd 4 september 2004. Hij concludeert dat verdachte ten tijde van het plegen van de feiten lijdende was aan een ziekelijke stoornis van de geestvermogens te omschrijven als een paranoïde vorm van schizofrenie. Deze ziekelijke stoornis beïnvloedde verdachtes gedragskeuzes c.q. gedragingen. De deskundige acht verdachte ten tijde van de feiten verminderd toerekeningsvatbaar. (...)

Het hof neemt deze conclusies over en maakt deze tot de zijne.'

3.5. Uit het voor het slagen van een beroep op noodweerexcès geldende vereiste dat de gedraging het onmiddellijk gevolg moet zijn van een hevige gemoedsbeweging die is veroorzaakt door een wederrechtelijke aanranding, volgt dat aannemelijk moet zijn dat de aldus veroorzaakte gemoedsbeweging van doorslaggevend belang is geweest voor de gedraging, maar niet dat geheel uitgesloten is dat andere factoren mede hebben bijgedragen aan het ontstaan van die hevige gemoedsbeweging (vgl. HR 13 juni 2006, *LJN* AW3569, *NJ* 2006, 343). Het Hof heeft in het onderhavige geval het beroep op noodweerexcès verworpen op de grond dat de verdachte de grenzen van de noodzakelijke verdediging heeft overschreden als gevolg van een persoonlijkheidsstoornis en niet als gevolg van een door de aanranding veroorzaakte hevige gemoedsbeweging. Voor zover in de toelichting op het middel wordt betoogd dat het Hof zou hebben geoordeeld 'dat het bestaan van een persoonlijkheidsstoornis (in de vorm van een paranoïde vorm van schizofrenie) per definitie het doen van een beroep op art. 41 lid 2 Sr uitsluit', berust het middel op een verkeerde lezing van de overweging van het Hof.

3.6. In zoverre faalt het middel.

[...]

1. In en om het huis kunnen zich nogal eens heftige ruzies afspelen waarvan de oorzaak vaak niet eenduidig is vast te stellen. Het gevolg hiervan kan zijn dat de vraag wie in de betreffende zaak dader is en wie slachtoffer, niet gemakkelijk kan worden beantwoord.^[1] Dat maakt de behandeling van dergelijke zaken ook niet eenvoudig. De vaststelling van de feiten, wie nu precies wat, wanneer en op welke wijze heeft gedaan is geen gemakkelijke opgave. Het vinden van de materiële waarheid, waartoe

de rechter op basis van ons strafvorderlijk stelsel verplicht is,^[2] vereist een grote nauwkeurigheid; een verkeerde inschatting van de feiten kan er toe leiden dat de verdachte slachtoffer wordt of andersom. Waar de rechter bij de bewijsvraag niet kan nuanceren, kan hij dat op andere momenten in zijn beslissingsschema wel.

Zeker wanneer door of namens de verdachte een beroep is gedaan op één der strafuitsluitingsgronden, kan de rechter de verhouding tussen verdachte en slachtoffer beter omschrijven en de ernst van het daderschap nuanceren. De moeilijkheid bij ruzies in en rond het huis is daarbij dat zij vaak met heftige emoties gepaard gaan. Het strafrecht staat vaak gereserveerd tegenover emoties.^[3] Dat geldt niet alleen met betrekking tot bijvoorbeeld het bewijs van de subjectieve bestanddelen, maar in zekere zin ook bij de beoordeling van een beroep op een strafuitsluitingsgrond.^[4] Een uitzondering hierop is onder andere de beoordeling van een beroep op noodweerexces. Immers, wil daarvan sprake zijn, dan moet de verdachte ten tijde van het delict hebben gehandeld in een 'hevige gemoedsbeweging'. De betekenis daarvan is in de loop der tijd in de rechtspraak uitgekristalliseerd. Recentelijk zijn enkele arresten door de Hoge Raad en het Gerechtshof te 's Gravenhage gewezen waarin de betekenis van noodweerexces een beetje lijkt te zijn veranderd.

2. Noodweerexces is een strafuitsluitingsgrond waarover vooral in het verleden het nodige te doen is geweest.^[5] Voor noodweerexces moet allereerst sprake zijn van een noodweersituatie. Een noodweersituatie doet zich voor in het geval van een ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding van het eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed. Het arrest van het gerechtshof waarop HR 12 december 2006 betrekking had laat zien dat voor het aannemen van noodweerexces eerst aannemelijk moet zijn dat er sprake is van een noodweersituatie.^[6] Het hof geeft aan dat ook een onmiddellijk dreigend gevaar van een zodanige aantasting van de door noodweer beschermde rechtsgoederen onder de noodweersituatie kan worden gebracht.^[7] De Hullu geeft aan dat een aanranding 'naar uiterlijke verschijningsvorm' moet worden beoordeeld.^[8] De beoordeling van de vraag of er sprake was van een noodweersituatie zal aan de hand van een geobjectiveerde beoordeling plaatsvinden. Daarin zal onder andere worden bepaald of sprake was van een ogenblikkelijk dreigend gevaar en hoe dat gevaar zich heeft veruitlijkt. Die geobjectiveerde beoordeling is noodzakelijk om te voorkomen dat te snel wordt geoordeeld dat er sprake is van een aanranding. Zeker als een vager criterium als het 'onmiddellijk dreigend gevaar' wordt gehanteerd (er had immers ook voor een strakker criterium kunnen worden gekozen, zoals de eis dat er sprake is van een fysieke gedraging),^[9] lijkt een geobjectiveerde beoordeling gewenst.^[10] Vervolgens zal bij de beoordeling van het beroep op noodweerexces het perspectief van de verdachte op de voorgrond kunnen staan. Dat volgt uit het schulditsluitende karakter van noodweerexces.^[11] Zelfs al wordt ontkend dat noodweerexces een schulditsluitingsgrond is, dan toch wordt ervan uitgegaan dat de strafrechter 'met persoonlijke gevoeligheden in de emotionele sfeer' rekening moet houden.^[12]

Uit de bovenvermelde rechtspraak blijkt dat de feitenrechtters een gescheiden beoordeling (de geobjectiveerde beoordeling van de noodweersituatie en een meer op de persoon van de dader geënte beoordeling van noodweerexces) soms hanteren en zichtbaar maken. In het arrest van het Gerechtshof te 's-Hertogenbosch, dat voorafging aan HR 13 juni 2006, komt deze scheiding minder duidelijk naar voren. Het hof verwerpt het beroep op noodweerexces omdat de emoties volgens het hof veroorzaakt zijn door de 'voorafgaande ruzie en de vechtpartij' waarvan volgens het hof de verdachte mede de aanstichter was. Advocaat-generaal (A-G) Vellinga stelt dat het hof hierdoor het vermoeden op zich laadt een sterk geobjectiveerde toets ook bij noodweerexces te hanteren. Van noodweerexces kan volgens het hof geen sprake zijn, zo interpreteert de A-G het arrest, omdat niet aan de eis van proportionaliteit en subsidiariteit is voldaan. Kenmerkend voor noodweerexces is nu

juist dat de gedraging naar objectieve maatstaven onder andere disproportioneel kan zijn, maar gelet op de hevige gemoedsbeweging van de verdachte toch 'onstrafbaar' behoort te zijn.^[13] Vellinga erkent dat deze lezing van 's hofs arrest een optie is (het arrest 'kan' aldus gelezen worden), maar daaruit volgt dat de redengeving van het hof dus onduidelijk is. Mede daarom moet volgens de A-G worden gecasseerd. Het is onzes inziens toe te juichen dat hij hiermee indirect wijst op het belang van een gescheiden beoordeling. Allereerst moet de rechter nagaan of sprake is van noodweer (en van een noodweersituatie) die via een meer geobjectiveerde beoordeling geschiedt. Vervolgens dient hij in te gaan op het beroep op noodweerexces en daarbij de belangen van de verdachte nadrukkelijk mee te wegen. Het is bijvoorbeeld in het belang van externe openbaarheid goed om die scheiding in uitspraken zichtbaarder te maken. Zeker in zaken waarin van een zekere uitwisselbaarheid tussen dader en slachtoffer sprake kan zijn, zoals de casus waarop HR 13 juni 2006 betrekking had, is het van belang voor alle betrokkenen dat de beoordeling in navolgbare stappen heeft plaatsgevonden.^[14]

3. Voor een geslaagd beroep op noodweerexces moet sprake zijn van dubbele causaliteit.^[15] Dit betekent in de eerste plaats dat de hevige gemoedsbeweging bij de aangevallene (de verdachte) moet zijn veroorzaakt door de ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding. In de tweede plaats moet de hevige gemoedsbeweging de oorzaak zijn van de excessieve reactie van de verdachte. Over de striktheid van het eerste onderdeel van de dubbele causaliteit wordt wisselend gedacht. De Hullu stelt hierover dat er een 'direct verband' moet bestaan tussen de aanranding en de hevige gemoedsbeweging.^[16] Noyon-Langemeijer spreken van een 'rechtstreeks verband'.^[17] Diverse andere auteurs specificeren niet wat het causale verband precies inhoudt.^[18] Het Hof Den Haag stelt in zijn arrest van 24 november 2005 enkel dat de overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging 'het gevolg is geweest van de zeer hevige angst waarin zij [verdachte] op dat moment verkeerde als gevolg van de agressieve houding en handelingen van het slachtoffer jegens haar.' Dit citaat maakt niet duidelijk wat voor soort verband tussen deze 'zeer hevige angst' en de aanranding van het slachtoffer moet bestaan en of dit verband het enige moet zijn tussen aanranding en angst.

In de literatuur is over de laatste vraag niet veel te vinden. Machielse stelt dat ook andere oorzaken naast de aanranding de hevige gemoedsbeweging kunnen opwekken: 'De wet eist enkel dat de gemoedsbeweging door de aanranding is veroorzaakt, niet dat zij gelijk met de aanranding ontstaat en uitdooft.' Daaruit volgt volgens Machielse dat een 'angstige of zenuwachtige persoonlijkheidsstructuur van verdachte' aan een causaal verband tussen de aanranding en de hevige gemoedsbeweging niet in de weg hoeft te staan. Volgens Machielse is het criterium dat voor aanname van het causale verband moet worden gehanteerd of de 'emotie waarop verdachte zich beroept volstrekt invoelbaar is'. Wanneer de emotie 'pathologische vormen aanneemt komt art. 41 lid 2 voor toepassing niet in aanmerking'.^[19] Dan ligt volgens Machielse een beroep op ontoerekenbaarheid (artikel 39 Sr) of, zo zouden wij eraan willen toevoegen, psychische overmacht (artikel 40 Sr) meer in de rede.^[20] De Hoge Raad lijkt in eerste instantie mee te gaan met Machielse. In zijn arrest van 13 juni 2006 stelt de Hoge Raad wel dat 'andere factoren' kunnen bijdragen aan het ontstaan van de hevige gemoedsbeweging, maar niet geheel duidelijk wordt wat die omstandigheden zijn. Het lijkt erop dat bedoeld wordt op het ontstaan van de ruzie en het feit dat de verdachte in gevecht raakte en tijdens dat gevecht zag dat zijn minder valide broer werd belaagd. Die belaging, of aanranding, vormt het directe verband met het ontstaan van de hevige gemoedsbeweging, de omstandigheid dat hij al in gevecht was (en dat gevecht was ontstaan na een plotselinge aanval tijdens een mede door verdachte veroorzaakte burenruzie) lijken de andere factoren te zijn. Uit het arrest van het Hof Den Haag van 24 november 2005 blijkt echter dat de verdachte ten tijde van het ten laste gelegde leed aan een 'gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens, in de vorm van een

persoonlijkheidsstoornis met borderline en afhankelijke trekken. Dit droeg er ten tijde van de gedraging aan bij dat 'zij in sterke mate beperkt [werd] om haar gedragskeuzes c.q. haar gedragingen in overeenstemming met het besef van het onoirbare van haar handelen te bepalen.' Het hof neemt aan dat de hevige gemoedsbeweging 'mede door de persoonlijkheidsproblematiek van de verdachte' is veroorzaakt. Daaruit blijkt in ieder geval dat een de aanranding niet de enige oorzaak van de hevige gemoedsbeweging hoeft te zijn. In het onderhavige geval kan worden gezegd dat de hevige gemoedsbeweging weliswaar primair is veroorzaakt door het handelen van het slachtoffer (hij, haar ex-man, had haar gestompt en geslagen waarna verdachte de politie heeft gebeld, de keuken in is gevlucht, achterna gezeten door haar ex waarbij zij in de veronderstelling was dat hij haar weer zou mishandelen), maar de heftigheid van de gemoedsbeweging vond mede haar oorzaak in de persoonlijkheidsstoornis van de verdachte. Deze combinatie lijkt ons niet in strijd met de opvattingen van Machielse, nu deze stelt dat emoties die pathologische vormen aannemen niet *uitsluitend* de hevige gemoedsbeweging mogen verklaren.^[21] Maar Machielse stelt echter niet dat deze vorm van emotie geen bijkomende oorzaak kan zijn van de hevige gemoedsbeweging van de verdachte. De uitspraak van het Hof Den Haag maakt het dus mogelijk dat de hevige gemoedsbeweging ook haar oorzaak vindt in iets anders dan de aanranding, maar miskent niet dat er altijd ook een direct verband tussen de aanranding en die gemoedsbeweging moet worden vastgesteld. In een andere zaak fiatteert de Hoge Raad op 12 december 2006 indirect deze opvatting. Het bestaan van een persoonlijkheidsstoornis die (mede) ten grondslag ligt aan de hevige gemoedsbeweging bij de verdachte sluit een succesvol beroep op noodweerexces niet uit.

Zou een direct verband tussen aanranding en gemoedsbeweging worden losgelaten, dan zou dat ertoe kunnen leiden dat het onderscheid tussen bijvoorbeeld noodweerexces en psychische overmacht kan vervagen. Uit het arrest van het Hof Den Haag van 24 november 2005 blijkt dat namens de verdachte naast noodweerexces ook een beroep is gedaan op psychische overmacht. Het hof komt niet toe aan een beoordeling daarvan nu het beroep op noodweerexces wordt gehonoreerd. Stel dat het hof het beroep op noodweerexces niet had gehonoreerd, zou het dan wel een beroep op psychische overmacht kunnen honoreren? Dat zou lastig worden wanneer noodweerexces als een 'bijzondere variant' van psychische overmacht wordt gezien, gelijk Remmelink doet.^[22] De vraag is echter in hoeverre een beroep op psychische overmacht sneller zal worden gehonoreerd dan een beroep op noodweerexces. Eén en ander hangt vooral af van de aanwezigheid van een noodweersituatie. Het ontbreken daarvan maakt een beroep op noodweerexces kansloos. Bij twijfel daarover doet de raadsman van een verdachte er onzes inziens goed aan tevens een beroep op psychische overmacht te doen en daarbij te wijzen op de dan nog niet aan de orde geweest zijnde, maar voor de verdediging zeer relevante, hevige gemoedsbewegingen.^[23] Doordat zij nog niet beoordeeld zijn, biedt dit mogelijkheden voor de verdachte om toch vrijuit te gaan. Maar wanneer geen twijfel bestaat over de aanwezigheid van een noodweersituatie is onzeker of het beroep op psychische overmacht de verdachte meer zekerheid biedt dat hij niet zal worden bestraft.^[24]

Die twijfel hangt samen met de wijze waarop de emoties bij een beroep op psychische overmacht en noodweerexces worden meegewogen. De zaak waarover het Hof Den Haag op 24 november 2005 uitspraak deed was eerder door het Hof Amsterdam behandeld welk arrest door de Hoge Raad was gecasseerd op grond van een onbegrijpelijke motivering.^[25] De verdachte had in feitelijke aanleg een beroep gedaan op noodweer(exces) en psychische overmacht. Dat werd door het hof niet gehonoreerd. Interessant is dat A-G Jörg in zijn conclusie stelt dat het hof geen blijk had gegeven van een verkeerde rechtsopvatting door het beroep op psychische overmacht niet te honoreren. Volgens

de A-G kan niet gezegd worden 'dat redelijkerwijs niet van haar gevergd kon worden om - door weerstand te bieden aan de aandrang daartoe - zich te onthouden van het bewezenverklaarde misdrijf', gelet op het feit dat de situatie die avond niet anders was dan anders, verzoekster de gevolgen kende van het in huis halen van haar ex-man en de politie reeds op de hoogte was en daadwerkelijk zou langskomen. De 'escalerende vijandelijkheden' waarmee verzoekster was geconfronteerd vereisten volgens de A-G, gelet op vaste rechtspraak van de Hoge Raad, dat zij zich daartegen had moeten verzetten.^[26] Hieruit blijkt maar weer dat psychische overmacht aan de hand van een geobjectiveerde toets wordt beoordeeld.^[27] Er moet sprake zijn van een drang waaraan een normaal mens in redelijkheid geen weerstand had hoeven te bieden. Bij noodweerexces is die objectivering minder sterk aanwezig. Weliswaar wordt door verschillende auteurs gesteld dat ook hier sprake moet zijn van een zekere objectivering (iemand die in het algemeen een opgewonden standje is, mag volgens Kelk geen beroep kunnen doen op noodweerexces),^[28] maar tegelijkertijd wordt aangenomen dat de beoordeling van noodweerexces niet te ver van de beleavingswereld van de verdachte moet plaatsvinden.^[29] Zulks geldt volgens ons, gelet op de hier besproken jurisprudentie, ook wanneer blijkt dat de verdachte vanwege pathologische oorzaken een opgewonden standje is. Dit kan betekenen dat waar bij de beoordeling van psychische overmacht wordt aangenomen dat aan de drang weerstand had moeten worden geboden, er wel sprake kan zijn van een hevige gemoedsbeweging (en dus van noodweerexces) die door de aanranding is veroorzaakt juist omdat bij dit causale verband de persoon van de verdachte een belangrijke rol speelt, zoals het Hof Den Haag in deze zaak ook liet blijken.^[30]

4. Het voorgaande hoeft nog niet te leiden tot aanvaarding van een beroep op noodweerexces nu daarvoor ook moet worden nagegaan in hoeverre de hevige gemoedsbeweging tot de excessieve gedraging leidde. Bij deze tweede causaliteitsvraag gaat het erom vast te stellen of de gedraging het 'onmiddellijke gevolg' is van de hevige gemoedsbeweging.^[31] De vraag is wanneer sprake is van een onmiddellijk gevolg. De Hullu spreekt van een 'indringende causale relatie', waarbij de omstandigheden van het geval volgens hem beslissend zijn.^[32] Uit bovenstaande arresten van de Hoge Raad blijkt echter dat relevante bijkomende omstandigheden eveneens van belang zijn om te bepalen wat de oorzaak is van de excessieve gedraging. In HR 13 juni 2006 wijst de Hoge Raad erop dat het onmiddellijke gevolg aldus moet worden uitgelegd dat 'aannemelijk moet zijn dat de aldus (door de wederrechtelijke aanranding, JtV) veroorzaakte gemoedsbeweging van doorslaggevend belang is geweest voor de gedraging'. In de betreffende casus was volgens het hof niet geheel duidelijk of de gedraging tegen het slachtoffer door de hevige gemoedsbeweging was ontstaan of door de ruzieachtige sfeer die voor de aanranding van de broer van de verdachte al aanwezig was. Volgens het hof had de verdachte die ruzieachtige sfeer zelf mede veroorzaakt en was daaruit de gedraging tegen het slachtoffer voortgekomen. De gemoedsbeweging die weliswaar was ontstaan bij het zien van de aanranding van verdachtes broer, doet aan het eerste oordeel volgens het hof niets af. Zelfs al zou de verdachte bij het zien van die aanranding in een hevige gemoedsbeweging zijn geraakt, dan is die in de eerste plaats veroorzaakt door de situatie die hij zelf gecreëerd heeft. De Hoge Raad reageert hierop als volgt: 'Voorzover het hof heeft geoordeeld dat de verdachte niet enkel als gevolg van een hevige gemoedsbeweging die door de belaging van zijn broer werd veroorzaakt, de grenzen van de noodzakelijke verdediging heeft overschreden, heeft het (...) een te beperkte maatstaf toegepast.' Deze zin kan volgens ons als volgt worden gelezen. Bij de beoordeling van noodweerexces dient primair te worden beoordeeld of de hevige gemoedsbeweging, die door de aanranding van het slachtoffer, is veroorzaakt van doorslaggevend belang is geweest voor de excessieve gedraging. De Hoge Raad lijkt echter te suggereren dat het feit dat verdachte zichzelf in de situatie heeft gebracht dat die

gemoedsbeweging zou kunnen ontstaan, niet aan de oprechtheid van die gemoedsbeweging afdoet. Het lijkt erop dat de Hoge Raad daarmee indirect iets stelt over de problematiek van culpa in causa bij noodweerexces.

Culpa in causa 'is relevant voor de beoordeling van eventuele aanvaarding van het beroep op' een strafuitsluitingsgrond.^[33] Wanneer sprake is van culpa in causa kan dat aan de aanvaarding van een beroep op een strafuitsluitingsgrond in de weg staan. Zulks lijkt in ieder geval de opvatting van het hof, nu het stelt dat de situatie waarin de verdachte het slachtoffer gepoogd heeft zwaar te mishandelen mede door hem zelf in het leven is geroepen. Het feit dat de verdachte, in de woorden van het hof, 'mede de aanleiding is geweest van de ruzie' en daaruit voortvloeiende vechtpartij en dus eigen schuld heeft aan het hele gebeuren, is gelet op het arrest van de Hoge Raad echter niet bepalend voor de vraag of er al dan niet sprake is van noodweerexces. Volgens ons wil de Hoge Raad hiermee aangeven, dat de beoordeling van culpa in causa bij noodweerexces niet dezelfde is als bij noodweer. In de jurisprudentie bestaat hierover niet veel duidelijkheid^[34] en ook in dit arrest blijkt dit niet in directe zin. De Hullu geeft aan dat culpa in causa ook voor noodweerexces een 'relevante beoordelingsfactor' is en die 'behoeft in een bepaalde zaak voor een beroep op exces niet precies dezelfde betekenis te hebben als voor een beroep op noodweer.'^[35] Het lijkt er nu echter op dat de Hoge Raad in ieder geval erkent dat het enkele feit dat de verdachte de situatie zelf in het leven heeft geroepen aan noodweerexces niet in de weg hoeft te staan. Ook hieruit blijkt weer dat voor de aanname van noodweerexces de omstandigheden van het geval en de persoon van de verdachte van doorslaggevend belang zijn. Deze meer subjectieve (vanuit de verdachte geredeneerde) beoordeling maakt noodweerexces tot een, in vergelijking met noodweer en psychische overmacht, bijzondere strafuitsluitingsgrond.

Voetnoten

[*]

Resp. docent-onderzoeker Willem Pompe Instituut voor strafrechtswetenschappen Universiteit Utrecht, en UD straf(proces)recht Universiteit Leiden

[1]

Zie A.C. 't Hart, 'Straf, recht en waarden', in: M. Moerings (red.), *Hoe punitief is Nederland?*, Arnhem: Gouda Quint 1994, p. 38, recentelijk nog uit ervaring bevestigd door H.C. Wiersinga, 'Het integere slachtoffer', in: C.P.M. Cleiren (red.), *Op zoek naar samenhang. Het Algemeen kader herziening strafvordering nader beschouwd*, Deventer: Kluwer 2006, p. 115.

[2]

Zie genuanceerd C.P.M. Cleiren, 'Waarheid in het strafrecht: niet tot elke prijs, preadvies Nederlandse Vereniging voor Procesrecht', in: C.P.M. Cleiren, R.H. de Bock & C.J.M. Klaassen (red.), *Het procesrecht en de waarheidsvinding*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2001, p. 9-31 en G. Knigge, 'Een schijn van waarheid', in: N.J.M. Kwakman (red.), *Partijautonomie of materiële waarheid?* (Kniggebundel), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2005, p. 33-43, en stelliger J.H. Crijns & P.P.J. van der Meij, 'Over de grenzen van de materiële waarheidsvinding', in: R.H. Haveman & H.C. Wiersinga (red.), *Langs de randen van het strafrecht*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 45-69.

[3]

Nieboer stelt dat als in het strafrecht 'hevige emoties' makkelijk een grond voor niet-aansprakelijkheid zouden vormen, 'het hek van de dam zou zijn, want bij veel delicten spelen hevige emoties een rol. Wie zich hierdoor laat meeslepen moet volgens hem in 'algemeen niet beloond worden met niet-aansprakelijkheid.' Zie W. Nieboer, *Schets materieel strafrecht*, Arnhem: Gouda Quint 1991, p. 266.

[4]

De eisen van proportionaliteit en subsidiariteit zijn hier debet aan. Zij voorkomen dat het beroep te snel vanuit het perspectief van de verdachte wordt beoordeeld en dragen bij aan een 'redelijke' beoordeling. Zie bijvoorbeeld C. Kelk, *Studieboek materieel strafrecht*,

[5]

Voor noodweer geldt zulks nog steeds. Zie Y. Buruma, 'Noodweer', *DD* 2005, p. 436-447.

[6]

Zie onder andere HR 20 september 2005, *NJ* 2006, 104.

[7]

HR 2 februari 1965, *NJ* 1965, 262, HR 30 maart 1976, *NJ* 1976, 322.

[8]

J. de Hullu, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer: Kluwer 2006, p. 304.

[9]

Noyon/Langemeijer/Rommelink (aant. 6 op art. 41 (suppl. 134, december 2005), *Het wetboek van strafrecht*, Deventer:Kluwer (losbladig), stelt dat er een materieel voorwerp van aanranding moet zijn, dat fysiek wordt opgevat. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat aanranding van de eerbaarheid als een species van aanranding van het lijf wordt gezien.

[10]

De rechtspraak lijkt niet uit te gaan van een volledig objectieve beoordeling. In HR 18 september 1989, *NJ* 1990, 291, m.nt. 'tH stelt de HR dat bedreiging met spirituele krachten 'in redelijkheid' geen aanranding in de zin van de wet oplevert. 't Hart geeft aan dat onduidelijk blijft wat daarmee wordt bedoeld. In de literatuur over spirituele krachten in het strafrecht vindt men de opvatting dat bedreiging met spirituele krachten wel noodweer kan opleveren. Zie R.H. Wormhoudt, 'Culturele achtergronden en strafrechtspleging: Winti', *Proces* 1991, p. 105-112. Anders: G. Vergouw, 'Culturele delicten in Nederland; welk recht spreekt?', *Ars Aequi* 2000, p. 650.

[11]

Zie aant. 12 op art. 41 (suppl. 134, december 2005), Noyon/Langemeijer/Rommelink e.a., *Kelk* 2005, p. 291. Minder stellig is J. Rommelink, *Mr. D. Hazewinkel-Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Gouda Quint 1996, p. 267, 326.

[12]

A.J.M. Machielse, *Noodweer in het strafrecht, een rechtsvergelijkende en dogmatische studie* (diss. Amsterdam VU), Amsterdam: Stichting Onderzoek Recht en Beleid 1986, p. 684.

[13]

Discussie bestaat in hoeverre noodweerexces ook kan worden ingeroepen als niet is voldaan aan de eis van subsidiariteit. Wel wordt algemeen aangenomen dat een beroep op noodweerexces juist in de rede ligt bij disproportioneel handelen. Zie De Hullu 2006, p. 307. Zie ook D.H. de Jong & G. Knigge, *Ons strafrecht*, Deventer: Kluwer 2003, p. 174.

[14]

Deze werkwijze heeft gevolgen voor de beoordeling van bijvoorbeeld culpa in causa. Daarop komen we hieronder nog terug (punt 4).

[15]

Kelk 2005, p. 291. A-G Vellinga spreekt in zijn conclusie voor HR 13 juni 2006 van 'gelede causaliteit'.

[16]

De Hullu 2006, p. 308.

[17]

Noyon-Langemeijer 1996, aant. 13 bij artikel 41 Sr.

[18]

Zie aant. 13 op art. 41 (suppl. 134, december 2005) Noyon/Langemeijer/Rommelink e.a. en *Kelk* 2005, p. 291. Zie ook G.A. Hamel, *Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht* (bewerkt door J.V. van Dijck), Haarlem: De Erven F. Bohn, 's Gravenhage: Gebr. Belinfante 1927, p. 235. Dit kan wellicht worden verklaard door het vooral feitelijke karakter van de beoordeling. Zie hierover De Jong & Knigge 2003, p. 174.

[19]

Machielse 1986, p. 683, 684.

[20]

Machielse noemt alleen ontoerekenbaarheid, maar gelet op de recente jurisprudentie en de daarin steeds vaker voorkomende nadruk op de psychische component van de psychische overmacht, denken wij dat hierop zelfs eerder een beroep zal worden gedaan dan op ontoerekenbaarheid. Zie over deze ontwikkeling in de psychische overmacht onder andere M.M. Dolman, 'Papendrechtse strafzaken', *DD* 2005, 49.

[21]

Zie hierover S.L.J. Janssen & A.M.H. van Leeuwen, 'Dissociatie in het strafrecht?', *DD* 2000, p. 878.

[22]

Rommelink 1996, p. 300, 327 die aangeeft dat noodweerexces zou kunnen worden aangenomen in geval van een van binnenuit voortkomende 'overrompelende drang' waaraan de verdachte geen weerstand heeft kunnen bieden. Bij psychische overmacht gaat het meestal om een van buiten komende drang, maar ook een van binnenuit komende drang zou tot een geslaagd beroep op psychische overmacht kunnen leiden.

[23]

Ook Dolman geeft aan dat ook psychische overmacht kan ontstaan zijn door 'heftige gemoedsbewegingen'. Zie M.M. Dolman, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden* (diss. Amsterdam UvA), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2006, p. 76.

[24]

Enige twijfel lezen we ook bij Machielse 1986, p. 685-686.

[25]

HR 16 november 2004, *LJN* AR3225.

[26]

Conclusie openbaar ministerie, punt 22 en 23.

[27]

Zie ook De Hullu 2006, p. 283.

[28]

Kelk 2005, p. 291. Aant. 13 op art. 41 Sr (suppl. 134, december 2005), Noyon/Langemeijer/Rommelink e.a.

[29]

Zie Machielse 1986, p. 683, 684.

[30]

Zie ook Machielse 1986, p. 686: 'Voor aanvaarding van noodweerexces behoeft immers niet vast te staan dat men geen weerstand heeft kunnen bieden aan een uit de hevige gemoedsbeweging voortvloeiende aandrang. De eisen voor noodweerexces zijn minder streng dan voor overmacht; anders zou een aparte regeling zoals in artikel 41 lid 2 ook weinig zin hebben naast het bestaande artikel 40.'

[31]

Zie nog HR 12 april 2005, *LJN* AS8469.

[32]

De Hullu 2006, p. 308.

[33]

J. de Hullu, 'De invloed van eigen schuld op de beoordeling van strafuitsluitingsgronden', in: F. Verbruggen e.a. (red.), *Strafrecht als roeping* (Dupont-bundel), volume I, Leuven: Universitaire Pers Leuven 2005, p. 43.

[34]

Wemes geeft aan dat als wordt geoordeeld dat de noodweersituatie door culpa in causa ontbreekt, er ook geen sprake kan zijn van noodweerexces, maar stelt dat de rechtspraak hiervoor alleen indicaties geeft. Zie Wemes *T&C Sr*, aant. 7 bij artikel 41 Sr. Wemes wijst echter ook op HR 9 november 1993, *DD* 94.124 waaruit duidelijk wordt dat een beroep op noodweer en noodweerexces op eigen merites moeten worden beoordeeld al wordt dit niet nader toegelicht met behulp van de problematiek van culpa in causa.

[35]

De Hullu 2006, p. 50.